

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ HISTORY OF MEDICINE

Ελληνική ιατρική ορολογία Οι απαρχές της κατά το νεοελληνικό διαφωτισμό

Οι συγγραφείς των ιατρικών θεμάτων κατά την εποχή του νεοελληνικού διαφωτισμού (νεοελληνικής αναγέννησης), (δεύτερο μισό του 18ου αιώνα και δύο προεπαναστατικές δεκαετίες), κατέβαλαν προσπάθειες να πλάσσουν ιατρικούς όρους κατά τη μεταφορά της νέας ιατρικής γνώσης από την Ευρώπη στον ελληνικό χώρο. Οι ιατρικοί αυτοί όροι έκτοτε αποτέλεσαν τη βάση της ελληνικής ιατρικής ορολογίας.

Από τα μέσα του 18ου αιώνα άρχισε να αυξάνεται η έκδοση των ιατρικών βιβλίων καθώς και άλλων βιβλίων με ιατρικά θέματα. Στα ιατρικά αυτά κείμενα παρατηρείται μια προσπάθεια των συγγραφέων τους να πλάσσουν τους αντίστοιχους ελληνικούς ιατρικούς όρους για την Ανατομία, τη Φυσιολογία και την Παθολογία. Χαρακτηριστική είναι η παρατήρηση του καθηγητή της Ιστορίας των Επιστημών και Ακαδημαϊκού Μιχαήλ Στεφανίδη,¹ ο οποίος σημειώνει ότι «εκ των καλλιτέρων εργασιών των προεπαναστατικών λογίων είναι η κατάθεσις των πρώτων ελληνικών επιστημονικών όρων, οίτινες εν πολλοίς παραμένουν η θεμελιώδης βάση της στοιχειώδους νεοελληνικής ονοματολογίας». Γι' αυτό, εξάλλου, ο Αδαμάντιος Κοραής² συνιστούσε το 1804 στους Έλληνες τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας, για να είναι σε θέση να πλάσσουν τους όρους της νέας γνώσης που μετέφεραν από την Ευρώπη στον ελληνικό χώρο.

Κατά τη διερεύνηση των ιατρικών βιβλίων καθώς και εκείνων των βιβλίων με ιατρικά θέματα, που εκδόθηκαν κατά το νεοελληνικό διαφωτισμό ή νεοελληνική αναγέννηση (δεύτερο μισό 18ου αιώνα και δύο προεπαναστατικές δεκαετίες), διαπιστώνεται ότι οι συγγραφείς πλάθουν δικούς τους όρους, για να ανταποκριθούν στις μεταφραστικές ανάγκες, εφόσον δεν υπήρχε συγκεκριμένη ελληνική ονοματολογία. Ενδεικτικά, αναφέρονται μερικές από αυτές τις περιπτώσεις, με μνεία του έργου³ στο οποίο για πρώτη φορά απαντάται ο όρος και έκτοτε καθιερώνεται στην ελληνική ιατρική ορολογία.

Ο όρος «νευρικών σύστημα» χρησιμοποιείται από το Γ.

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2008, 25(2):244-247
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2008, 25(2):244-247

Δ. Καραμπερόπουλος

Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας
της Παιδιατρικής

Greek medical terminology: Its
beginning during the neo-hellenic
enlightenment

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Ιατρική ορολογία
Νεοελληνικός διαφωτισμός

Υποβλήθηκε 26.7.2006

Εγκρίθηκε 24.1.2007

Χρυσοβελόνη, *Ομιλία φυσιολογική*, 1802, σ. 19, και αργότερα από τον Αναστ. Γεωργιάδη, *Αντιπανάκεια*, 1810, σ. 534, και *Ιατροφιλοσοφική ανθρωπολογία*, 1810, σ. 76. Επίσης, μνημονεύεται στο προεπαναστατικό περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος*, 1811, σ. 94, ακόμη από το Διονύσιο Πύρρο, *Φαρμακοποιία*, 1818, σ. 79, και το Βενιαμίν Λέσβιο, *Στοιχεία της μεταφυσικής*, 1820, σ. 24.

Ο όρος «νευρολογία» καταγράφεται από τον Κων. Μιχαήλ, *Διαιτητική* 1794, σ. 180, και στη συνέχεια απαντάται στο βιβλίο *Αντιπανάκεια*, 1810, σ. 534, και στον *Ερμή το Λόγιο*, 1817, σ. 325. Η «παρεγκεφαλίς» μνημονεύεται από το Γ. Χρυσοβελόνη, σ. 8, ενώ από άλλους συγγραφείς αποκαλείται «μικρός εγκέφαλος», όπως από το Γαζή, *Γραμματική φιλοσοφικών επιστημών*, 1799, τόμ. Β', σ. 533, και «όπισθεν εγκέφαλος» και «εγκεφαλίσκος» στον *Ερμή το Λόγιο* 1818, σ. 227. Η ουσία του εγκεφάλου και της παρεγκεφαλίδας διακρίνεται με τους όρους «φλοιώδης ουσία» και «μυελώδης ουσία» από τον Κων. Μιχαήλ, *Εγχειρίδιον του σοφωτάτου Τισσότου*, 1785, σ. 40, από τον Άνθ. Γαζή, *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών*, 1799, σ. 553, ενώ ο όρος «ημισφαίρια εγκεφάλου» καταχωρίζεται από το Βενιαμίν Λέσβιο, *Στοιχεία μεταφυσικής*, 1820, σ. 17.

Οι έλικες του εγκεφάλου αποκαλούνται «ελίγματα» (από τό ειλίξ-ικος ποιητικό του έλιξ), στον *Ερμή το Λόγιο* με παράθεση και του γαλλικού όρου, ενώ ο Γ. Χρυσοβελόνης, *Ομιλία φυσιολογική*, 1802, σ. 9, τις αναφέρει ως «έλικας» και τις αύλακες «λαβυρίθους». Αντίστοιχα, στον *Ερμή το Λόγιο* του 1818, σ. 227, χρησιμοποιείται η αρχαία λέξη

«όγκμος», που σημαίνει αύλαξ. Ο όρος «προμηκής μυελός» καταγράφεται από τον Κων. Μιχαήλ, *Εγχειρίδιον του εν ιατροίς σοφωτάτου Τισσότου*, 1785, σ. 40, και από τον Κ. Κούμα, *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, 1818, τόμ. 1, σ. 43, ενώ ως «μακρύς μυελός» ονομάζεται από τον Αναστ. Γεωργιάδη, *Αντιπανάκεια*, 1810, σ. 49.

Οι κοιλίες του εγκεφάλου αποκαλούνται «γαστρίδια» ή «κοιλίδια», από το Γ. Χρυσοβελόνη, *Ομιλία φυσιολογική*, 1802, σ. 9, όπως και στον *Ερμή το Λόγιο*, 1818, σ. 227. Μάλιστα, σημειώνεται ότι περιέχουν ένα λεπτότατο «χυμόν», όπως αποκαλείται το εγκεφαλονωτιαίο υγρό, ενώ ο Βενιαμίν ο Λέσβιος, *Στοιχεία μεταφυσικής*, 1820, σ. 10, το αποκαλεί «νευρικών ρευστόν». Το μεσολόβιον του εγκεφάλου αποκαλείται «τηλώδες σώμα» από το Γ. Χρυσοβελόνη, *ό.π.*, σ. 9, το Βενιαμίν ο Λέσβιος, *ό.π.*, σ. 17, και τον Κούμα, *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, 1818, τόμ. 1, σ. 43.

Για το μέρος του εγκεφάλου «γέφυρα» από τον Αναστ. Γεωργιάδη, *Ιατροφιλοσοφική ανθρωπολογία*, 1810, σ. 49, αναφέρεται ως «γέφυρα του Βαρολίου», από το όνομα του ανατόμου Constanzo Varolio (1543–1575), όπως παρατηρεί, που πρώτος την περιέγραψε. Για τα εγκεφαλικά νεύρα χρησιμοποιείται ο όρος «ζεύγη» από τον Άνθ. Γαζή, *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών*, 1799, σ. 549, Βενιαμίν Λέσβιος, *Στοιχεία μεταφυσικής*, 1820, σ. 9, ενώ τον όρο «συζυγία νεύρων» χρησιμοποιούν ο Γ. Χρυσοβελόνης, *Ομιλία φυσιολογική*, 1802, σ. 14, και ο Σέργιος Ιωάννου, *Πραγματείας Ιατρικής*, 1818, σ. 211.

Τον όρο «συμπαθητικόν νεύρον» αναφέρει ο Γ. Χρυσοβελόνης, *ό.π.*, σ. 16, ο οποίος μάλιστα επεξηγεί την ονομασία γράφοντας ότι «το τοις πλείστοις νεύροις συζευγνύμενον και κλάδους παρέχον την καρδιά, και πάσι τοις οργάνοις τοις εν τη κάτω κοιλία και την τούτων πρός άλλα συμπαθειαν εγείρον». Ονομάζεται και «τριπλαγχνικόν νεύρον» από τον Ιώσηπο Δούκα στον *Ερμή το Λόγιο*, 1818, σ. 229. Το «φυτικόν νευρικών σύστημα» μνημονεύεται στον *Ερμή το Λόγιο*, 1817, σ. 326, 1818, σ. 611, το οποίο σχηματίζει διάφορα πλέγματα, το «ηλιακόν διάπλεγμα ή ακτινοειδές», όπως αποκαλείται το ηλιακό πλέγμα.

Οι «σπονδυλικές αρτηρίες» μνημονεύονται στον *Ερμή το Λόγιο*, 1818, σ. 229, ενώ ως «συνεστραμμένες αρτηρίες» αποκλήθηκαν από το Γρηγ. Βραγκοβάνο, *Στοιχεία της λογικής*, 1808, σ. 209.

Ο όρος «ουροποιητικόν σύστημα» χρησιμοποιήθηκε από τον Αναστ. Γεωργιάδη, *Αντιπανάκεια*, 1810, σ. 110, ενώ ως «ουρικών σύστημα» αναφέρεται στον *Ερμή το Λόγιο*, 1814, σ. 119. Ο όρος «ουροδόχος κύστις» μνημονεύεται από το Δημ. Πούλο, *Λόγος εισαγωγικός*, 1806, σ. 56, τον Κων. Κούμα, *Χημείας επιτομή*, 1808, τόμ. 2, σ. 204, ενώ ως «ουρική κύστις» απαντάται στον *Ερμή το Λόγιο* 1817, και ως «φούσκα» αναφέρεται από τον Αντώνιο Στρατηγό,

Διδασκαλία θεωρηκοπρακτική περί των πυρετών, 1745, σ. 82, το Ρήγα Βελεστινλή, *Φυσική απάνθισμα*, 1790, σ. 131, και τον Κων. Μιχαήλ, *Διαιτητική*, 1794, σ. 207. Ο όρος «ουρογεννητικά όργανα» μνημονεύτηκε από τον Ηπότη, *Ερμής ο Λόγιος*, 1818, σ. 188.

Ο όρος «κυψελίς» των πνευμόνων χρησιμοποιήθηκε από το Δημ. Μαυροκορδάτο, *Ανατομία του ανθρωπίνου σώματος*, 1826, σ. 34, ενώ ως «φουσκαλίδες» αποκαλούνται από τον Κήρ. Χαϊρέτη, *Εγχειρίδιον της των ζώων οικονομίας*, 1798, σ. 18, «φουσκαλίδες» από τον Άνθ. Γαζή, *ό.π.*, σ. 554, και «φούσκες» από το Δημ. Δάρβαρη, *Επιτομή φυσικής*, 1813, τόμ. Γ', σ. 135.

Ο «υπεζωκός»⁴ αναφέρεται από τον Κων. Κούμα, *Σειράς στοιχειώδους*, 1807, τόμ. 8, σ. 25, ενώ ως «πλευρά» μνημονεύεται από τον Αντ. Στρατηγό, *ό.π.*, σ. 60, τον Ιωάννη Αδάμη, *Σύντομος ερμηνεία*, 1756, σ. 147, τον Κήρ. Χαϊρέτη, *ό.π.*, σ. 15. Από τον όρο «πλευρά» θα ονομάστηκε και η νόσος «πλευρίτις», γι' αυτό και αποκαλείται «πάθος της πλευράς» από τον Αντ. Στρατηγό.

Η πυλαία φλέβα ονομάζεται «θυρωρός φλεψ» από τον Άνθ. Γαζή, *ό.π.*, σ. 559 και «φλέβα της πόρτας» από τον Κων. Μιχαήλ. *ό.π.*, σ. 54.

Ο όρος «μυϊκόν σύστημα» χρησιμοποιείται από τον Ιωάννη Ασάνη και αργότερα από τον Π. Ηπότη στο περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος*, 1811, σ. 94 και 1817 σ. 533, αντίστοιχα, και ο όρος «μυολογία» αναφέρεται από τον Αναστ. Γεωργιάδη, *Αντιπανάκεια*, 1810, σ. 534, και αργότερα από το Διονύσιο Πύρρο, *Εγκόλπιον των ιατρών*, 1831, τόμ. 1, σ. 284.

Οι κινήσεις των μυών διακρίνονται στον *Ερμή το Λόγιο*, 1819, σ. 367 ως «προαιρετικής» και «αυτομάτου κινήσεως», ενώ ο Βενιαμίν ο Λέσβιος, *Στοιχεία μεταφυσικής*, 1820, σ. 23, τις διακρίνει σε «ακούσιες, εκούσιες κινήσεις», αναφέροντας μάλιστα και παραδείγματα για τις ακούσιες εκείνες κινήσεις της κυκλοφορίας του αίματος, της περισταλτικής κίνησης των εντέρων και εκείνες των εκκρίσεων.

Οι πυρήνες οστέωσης των οστών ονομάζονται από το Νικ. Πίκκολο, *Ερμής ο Λόγιος*, 1919, σ. 722, ως «σημεία της κοκκαλώσεως», μεταφράζοντας το γαλλικό όρο, τον οποίο και αναγράφει "les noyaux osseux".

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ονοματολογία των κοιλοτήτων της καρδιάς, που καταχωρίζεται στα κείμενα της εποχής αυτής. Το σύγχρονο όρο «κόλπος» χρησιμοποιήσε ο Δημ. Νίτζου, στον *Ερμή το Λόγιο* του 1817. Άλλοι συγγραφείς αναφέρουν τους όρους «ους», «ωτίον», «ωτίδιον», «ωτίδα», «αυτί», «αυτάκι» και «προαύλιον». Το σύγχρονο όρο «κοιλία» συναντούμε στον Κ. Κούμα, *Σειράς στοιχειώδους*, 1807, τόμ. 8, σ. 30, και στον *Ερμή το Λόγιο* στα 1817, ενώ άλλοι συγγραφείς χρησιμοποίησαν τους όρους «θάλαμος», «γαστρη», «γαστέρα», «γαστρίδιον», «κόλπος», «σάκκος».⁵

Ο όρος «κυκλοφορία του αίματος» είναι ο συνηθέστερος στα ιατρικά κείμενα της προεπαναστατικής εποχής, αλλά έχουν καταγραφεί και οι όροι «περικόκλωση» από τον Αντώνιο Στρατηγό, *Διδασκαλία θεωρητικοπρακτική*, 1745, «περιδρομή» από τον Ιωάννη Αδάμη, *Σύντομος ερμηνεία περί...ιατρικών*, 1756, σ. 60, και «περιφορά» από τον Κ. Κούμα, *Σειράς στοιχειώδους*, 1807, τόμ. 8, σ. 30. Επίσης, ο όρος «κυκλοφορικών σύστημα» εισάγεται στον *Ερμή το Λόγιο*, 1811, σ. 94.

Τα ερυθρά αιμοσφαίρια του αίματος μνημονεύονται για πρώτη φορά σε ελληνικό βιβλίο, όπως έχουμε δείξει σε σχετική μας μελέτη,⁶ στη διδακτορική διατριβή του Θωμά Μανδακασή, *Όμοια των ελλειπόντων ομοίων ιάματα*, 1757, σ. 28, ως «τοις ερυθροίς του αίματος σφαιρίδιος». Ως «σωμάτια που κολυμβούν στο υδατώδες υγρόν του αίματος» χαρακτηρίζονται από τον Αντ. Στρατηγό, *ό.π.*, σ. 5, ως «σφαιρίδια ερυθρά» από τον Ιωάννη Λίτινο, *Εγχειρίδιον μεταφυσικο-διαλεκτικόν*, 1796, σ. 103, ως «κόκκινα σφαιρίδια» από τον Άνθ. Γαζή, *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών*, 1799, σ. 555, και τον Κήρ. Χαιρέτη, *Εγχειρίδιον περί της των ζώων οικονομίας*, 1798, σ. 42. Επίσης, ως «ερυθρά του αίματος μόρια» τα μνημονεύει ο Γ. Χρυσοβελόνης, *Ομιλία φυσιολογική*, 1802, σ. 13, απλά ως «σφαιρίδια» αποκαλούνται στον *Ερμή το Λόγιο*, 1819, σ. 365 και από τους αδελφούς Καπετανάκη, *Εικονολογία παιδική*, 1812, τόμ. 2, αρ. 12, ενώ ως «πυρώδη μερίδια» αναφέρονται από τον Κ. Κούμα, *Σειράς στοιχειώδους*, 1807, τόμ. 8, σ. 35.

Οι όροι «πνευμονική αρτηρία», «πνευμονική φλέβα» καταγράφονται από το Ρήγα Βελεστινλή, *Φυσικής απάνθισμα*, 1790, σ. 154, «ομφαλική αρτηρία», «κατιούσα αορτή» από τον Άνθ. Γαζή, *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών*, 1799, σ. 552, «σπονδυλική αρτηρία» από τον Ιώσηπο Δούκα στον *Ερμή το Λόγιο*, 1818, σ. 229, «τριχοειδή αγγεία», στον *Ερμή το Λόγιο*, 1820, σ. 542, «βρογχικά αγγεία» από τον Κήρ. Χαιρέτη, *Εγχειρίδιον... ό.π.*, 1798, σ. 19, και «φλεβώδες, αρτηριώδες αίμα» στον *Ερμή το Λόγιο*, 1816, σ. 84.

Επίσης, εισάγονται οι όροι «αρθρικών υγρόν» και «γαστρικών υγρόν» από τον Κ. Κούμα, *Χημείας επιτομή*, 1808, Β', σ. 174 και 195, αντίστοιχα, και «παγκρεατικών υγρόν» από τον

Κ. Κούμα, *Σειράς στοιχειώδους*, 1807, τόμ. 8, σ. 24.

Κατά την εποχή του νεοελληνικού διαφωτισμού δημιουργούνται οι όροι «παθολογική ανατομία», «παθολογική φυσιολογία» από το Δημ. Νίτζου στον *Ερμή το Λόγιο*, 1817, σ. 631 και 326, «πειραματική φυσιολογία» από τον Ιώσηπο Μοισιόδακα, *Απολογία*, 1780, σ. 140, «παθολογία» από το Δημ. Καρακάσση, *Περί της φλεβοτομίας*, 1760, σ. 26, «τοξικολογία» στον *Ερμή το Λόγιο*, 1818, σ. 425. Προσθέτουμε ακόμη τους όρους «φαρμακολογία», «φαρμακογνωσία», «φαρμακευτική χημεία», που εισάγονται από το Δημ. Νίτζου στον *Ερμή το Λόγιο*, 1818, σ. 474, 484 και 473, αντίστοιχα, και «φαρμακευτική» από το Διον. Πύρρο, *Φαρμακοποιία γενική*, 1818, σ. ιβ'.

Για τη νόσο «σκορβούτο», που είναι λατινικός όρος, μερικοί συγγραφείς προσπαθούν να αποδώσουν την κλινική συμπτωματολογία με όρους ελληνικούς, γι' αυτό και χρησιμοποιούν τους όρους «στομακακία»⁷ και «σκελοτύρβη»⁸ από τον Ιωάννη Αδάμη, *Σύντομος ερμηνεία*, 1756, σ. 49, όρος που μνημονεύεται από το Γαληνό, στο «Όροι ανατομικοί». Επίσης, ως «πελίωσις»⁹ χρησιμοποιείται από τον Π. Ηπότη, *Λοιμολογία* 1816, σ. 60, όρος που αναφέρεται στην Ιπποκρατική Συλλογή, «Περί άρθρων, 86» και «στομακάκη» από τους αδελφούς Καπετανάκη, *Εικονολογία παιδική*, 1812, τόμ. 6, αρ. 45. Ο Σέργιος Ιωάννου, *Πραγματείας Ιατρικής*, 1818, σ. 195, αναφέρει τον όρο «σκόρβουτος» ή «στομακάκη» παραθέτοντας και το λατινικό όρο «scorbutus».

Για την εξανθηματική παιδική νόσο χρησιμοποιήθηκε, τελικά, ο όρος «ιλαρά» από το Σέργιο Ιωάννου, *Πραγματείας Ιατρικής*, 1818, σ. 552 και ο όρος «σακχαρώδης διαβήτης» καταχωρήθηκε στο προεπαναστατικό περιοδικό *Ερμής ο Λόγιο*, 1814, σ. 118, από τον Ιωάννη Ασάνη.

Από την ενδεικτική αυτή σύντομη αναφορά διαπιστώνεται ότι από τους συγγραφείς των ιατρικών θεμάτων της εποχής του νεοελληνικού διαφωτισμού ή της νεοελληνικής αναγέννησης καταβάλλονται προσπάθειες να καθιερώσουν συγκεκριμένους ελληνικούς ιατρικούς όρους, από τους οποίους έκτοτε ορισμένοι καθιερώθηκαν στη σύγχρονη ελληνική ιατρική ορολογία.

ABSTRACT

Greek medical terminology: Its beginning during the neo-hellenic enlightenment

D. KARABEROPOULOS

Hellenic Association on the History of Pediatrics, Athens, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2008, 25(2):244–247

The writers on medical subjects during the period of neo-hellenic enlightenment, in the second half of 18th century and the two pro-revolutionary decades, tried to create medical terms during the transfer of new medical knowl-

edge from Europe to the Greek region. Since that time these medical terms have constituted the base of the Greek medical terminology.

Key words: Medical terminology, Neo-hellenic enlightenment

Βιβλιογραφία

1. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ Μ. *Αι φυσικαί επιστήμαι εν Ελλάδι προ της Επαναστάσεως*. Αθήναι, 1926, σ. 54
2. ΚΟΡΑΗΣ Α. *Ηλιοδώρου Αιθιοπικών*. Παρίσι, 1804, μέρος Α', σ. νγ'
3. Για τους συγγραφείς και τα ιατρικά τους έργα, που μνημονεύονται στη συνέχεια, βλ. Καραμπερόπουλος Δ. *Η Ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο, 1745–1821*, Βιβλιοθήκη Ιστορίας της Ιατρικής, αρ. 1 Εκδόσεις Αθ. Σταμούλη, Αθήνα, 2003
4. Ο όρος «υπεζωκώς» μνημονεύεται από το Γαληνό, *Περί ανατομικών εγχειρήσεων*, Βιβλίον Έβδομον, κεφ. β' (έκδοση G.C. Kuehn, 1821, επανατύπωση George Olms Verlag, Hildesheim, Zürich, New York, 2001, σ. 591) και πιθανόν ο Κ. Κούμας να μετέφερε από εκεί τον όρο αυτόν
5. Αναλυτικότερα για τη χρησιμοποιηθείσα αυτή ορολογία των κοιλοτήτων της καρδιάς, βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η Ιατρική ευρωπαϊκή γνώση...*, ο.π., σ. 234–236
6. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ. *Οι γνώσεις ανατομίας και φυσιολογίας του Θεσσαλού διδασκάλου του Γένους Ανθ. Γαζή*. 1993, σ. 41
7. Αναφέρεται ως στομακάκη από το Στράβωνα, 16, 4, 24 και Πλίνιο, *Φυσική Ιστορία*, 25, 20
8. Ο όρος σκελοτύβρη (=χλωτόη) αναφέρεται από το Στράβωνα, 16, 4, 24, όπως και επίσης από το Γαληνό, Όροι Ιατρικοί (έκδ. G.C. Kuehn, 1830, επανατύπωση 2001, τομ. 19, σ. 427). Τον όρο «τύβρη» αναφέρει η Ιπποκρατική Συλλογή «Περί αγμών» 766 (Περί καταγμάτων, από το ρήμα άγνυμι=θραύω, σπάζω, συντρίβω)
9. Από το «πελιός» «κυρίως επί μερών του σώματος προσλαβόντων χρώμα μελανίζον ένεκα συσσωρεύσεως αίματος εκ διαρραγέντων αιματικών αγγείων. Υπομέλας, μελανοκίτρινος». Ιπποκρατική Συλλογή, Γυναικείων Δεύτερον, 174 «και τα ενήσιν ιγνύσι πέλια γίνεται» (οι ιγνύες μελανιάζουν). Αναφέρεται στο Ιπποκρ. Περί αγμών, 86

Corresponding author:

D. Karaberopoulos, 3 Miltiadou street, GR-145 62 Kifissia, Athens, Greece
e-mail: karamper@otenet.gr